

12. Там само, ф. 54, оп. 3, спр. 13818.
13. Російський державний архів давніх актів (далі — РДАДА), ф. 13, оп. 1, спр. 93, — Ч. I.
14. ПСЗРИ. — СПб., 1830. — Т. XXI.
15. ЦДІАК України, ф. 204, оп. 2, спр. 1.
16. Там само, ф. 206, оп. 1, спр. 217.
17. РДАДА, ф. 16, оп. 1, спр. 742.
18. ЦДІАК України, ф. 204, оп. 1, спр. 3.
19. Там само, ф. 54, оп. 3, спр. 12479.
20. Там само, ф. 54, оп. 3, спр. 13814.
21. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України, ф. I, оп. 1, спр. 63505–63607.
22. Туркестанов Н. Губернский служебник или список генерал-губернаторам, правителям, поручикам правителя, председателям уголовной и гражданской палат и дворянским предводителям в 47 наместничествах (1777–1796 гг.). — СПб., 1869.
23. Шафонский А.Ф. Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малой России, из частей коей оное наместничество составлено. — К., 1851.
24. ПСЗРИ. — СПб., 1830. — Т. XXII.
25. Винклер П.П. Гербы городов, губерний, областей и посадов Российской империи, внесенные в Полное собрание законов с 1649 по 1900 год. — СПб., 1900.
26. ПСЗРИ. — СПб., 1830. — Т. XXIV.

Олена Гринь

ДО ІСТОРІЇ НОВГОРОД-СІВЕРСЬКОГО НАМІСНИЦТВА

В останній чверті XVIII ст. на теренах Лівобережної України відбувалися процеси, пов'язані з її інкорпорацією до складу Російської імперії. Остаточна ліквідація політичної автономії Гетьманщини була закономірним явищем, викликаним посиленням тенденцій до централізації та уніфікації адміністративно-територіального устрою. Поряд з тим, політика імперського уряду стосовно України була спрямована на якнайповніше використання економічних, демографічних, військових і фінансових ресурсів Лівобережної України. 7 листопада 1775 р. було видано «Учреждение для управления губерний» Російської імперії, на підставі якого передбачалося запровадження адміністративного поділу на намісництва та губернії [1, с. 229–304]. Для Лівобережної України ця реформа означала скасування полково-сотенного територіального устрою, а згодом і козацького війська. Натомість на території

Гетьманщини передбачалося створити три намісництва – Київське, Чернігівське та Новгород-Сіверське.

Рациональний поділ території на намісництва і повіті вимагав значної попередньої підготовки. Очолити роботу по запровадженню нової адміністративної системи на території Лівобережної України указом Катерини II від 24 травня 1779 р. було доручено малоросійському і слобідсько-українському генерал-губернатору П. Рум'янцеву [2, с. 247].

Новий адміністративний поділ передбачав встановлення кордонів намісництв із розрахунку 300 — 400 тис. душ у кожному. Новоутворені намісництва мали поділятися на 11 повітів, у кожному з яких мало проживати 20 — 30 тисяч мешканців чоловічої статі [3, с. 179]. Значну підготовчу роботу протягом 1779 — 1781 рр. виконала комісія під керівництвом генерал-поручика А. Милорадовича, якого Катерина II в іменному указі Сенату від 5 травня 1779 р. призначила малоросійським губернатором і членом Другої Малоросійської колегії [4, с. 4]. Запровадження посади малоросійського губернатора було, очевидно, потрібно для того, щоб звільнити П. Рум'янцева від виконання великої технічної роботи по впорядкуванню опису краю.

3 липня 1779 р. П. Рум'янець доручив А. Милорадовичу особисто об'їхати територію, яка підлягала реформуванню, оглянути усі міста і села, після чого „сделать свои примечания в рассуждении физического и морального их положения” [5, арк. 9]. Для виконання поставленого завдання А. Милорадович організував комісію, до складу якої увійшли офіцери, представники козацької старшини, а також канцеляристи Другої Малоросійської колегії [6, VI — VII].

Обстеження території Стародубського полку, а також сотень Ніжинського та Чернігівського полку, які мали увійти до Новгород-Сіверського намісництва, тривало протягом другої половини 1779 — першої половини 1780 рр. На підставі зібраних відомостей члени комісії А. Милорадовича мали опрацювати пропозиції щодо найбільш раціонального визначення кордонів повітів і намісництв. Так, у сенатському указі П. Рум'янцеву від 22 жовтня 1780 р. вимагалось «осмотреть на месте удобность разделения того края [Лівобережної України. — Авт.] на три губернии и оных на округа по числу жителей, назначить города губернские и уездныя» [7, арк. 15, 285, 286–286 зв.]. Головними виконавцями цієї роботи були „комісіонери” А. Милорадовича. При визначенні кордонів Новгород-Сіверського намісництва найбільше запитань викликало розмежування Суразького і Новоміського повітів. Розв'язати цю проблему А. Милорадович доручив канцеляристам П. Левченкову та І. Соболевському, які мали визначити межі цих повітів, співвідносячи їх з кількістю населення і беручи за основу природні кордони, а також нанести кордони на мапу [8, арк. 53]. Особливу увагу вони мали звернути на село Засуха («ежели по обозрении найдутся в ней достоинства к уездному городу или другое место назначить») [8, арк. 53 зв.]. На підставі здійсненого ними обстеження було утворено Новоміський та Суразький повіті. Їх центрами стали село Засуха та «деревня» Суражичи, що отримали статус міст і були перейменовані відповідно у Нове Місто та Сураж [9, с. 246].

Впродовж 1781 р. канцеляристи опрацювали і систематизували зібраний матеріал, який було зведено у вигляді окремих описів Київського, Чернігівського та Новгород-Сіверського намісництва. Зокрема, було упорядковано 3 різновиди описів Новгород-Сіверського намісництва. Серед них — Опис, що являв собою перелік населених пунктів намісництва, розташованих відповідно до нового адміністративно-територіального поділу по повітах із зазначенням, до яких полків та сотень вони належали раніше [10, арк. 92–128]. Цей документ було надіслано у повітові міста, щоб поінформувати місцеві органи влади про зміни, спричинені реформою [11, арк. 2 зв., 42].

16 вересня 1781 р. було видано указ Катерини II про створення Новгород-Сіверського намісництва [9, с. 246–247], яке поділялося на 11 повітів: Глухівський, Конотопський, Коропський, Кролевецький, Мглинський, Новгород-Сіверський, Новоміський, Погарський, Сосницький, Стародубський та Суразький. Нині ці землі входять до складу Чернігівської та Сумської областей України, а також Брянської області Російської Федерації. Проте термін урочистого відкриття українських намісництв імператриця кілька разів призначала і переносила. Дозвіл одержали тільки тоді, коли матеріали експедиції А. Милорадовича були опрацьовані, а відповідна інформація восени 1781 р. надійшла до уряду [6, XI].

Урочисте відкриття Новгород-Сіверського намісництва відбулося 27 січня 1782 р. [12, с. 1–31; 13, с. 688–699]. На церемонії відкриття намісництва у губернському місті був присутній П. Рум'янцев. Святкування тривало тиждень і супроводжувалося богослужіннями, бенкетами, балами, феєрверками. У день безпосереднього відкриття Новгород-Сіверського намісництва у приміщенні намісницького правління губернський прокурор зачитав маніфест Катерини II від 7 листопада 1775 р. та указ від 16 вересня 1781 р. про створення трьох намісництв – Київського, Чернігівського і Новгород-Сіверського. У цьому указі визначалися і керівники новоутворених адміністративно-територіальних одиниць. На посаду правителя Новгород-Сіверського намісництва було призначено дійсного статського радника генерального суддю І. Журмана, а його помічником (віце-губернатором) – дійсного статського радника генерального писаря В. Туманського [9, с. 246–247; 271]. Згодом у намісництві відбулися певні кадрові зміни. Так, у 1785 р. у зв'язку зі смертю І. Журмана на його місце було призначено І. Бібікова, у 1793–1794 рр. посаду новгород-сіверського губернатора обіймав Я. Завадовський, а у 1795–1796 рр. — Л. Алексєєв. До речі, саме Я. Завадовський у 1786–1792 рр. був помічником губернатора, а змінив його на цій посаді О. Бушуєв (1793–1796 рр.) [14, с. 66, 92, 95, 102].

Впродовж 1782–1785 рр. кордони повітів Новгород-Сіверського намісництва уточнювалися місцевими урядовцями, насамперед губернським та повітовими землемірами [15, арк. 38–41; 16, арк. 1–12; 17, арк. 1–44; 18, арк. 1–17]. У 1791 р. Конотопський повіт і частина Коропського відійшли до Чернігівського намісництва. За даними ревізії 1782 р. у Новгород-Сіверському намісництві

нараховувалось 11 міст, 20 містечок, 2186 сіл, «деревень», хуторів та слобод, у яких мешкало 371048 душ (осіб чоловічої статі за винятком дворян) [19, с. 83].

Незважаючи на те, що створення Новгород-Сіверського намісництва було черговим кроком на шляху до остаточної інкорпорації Гетьманщини, воно мало певні позитивні наслідки для розвитку регіону. Так, Новгород-Сіверський, який із сотенного містечка перетворився на центр новоутвореного намісництва, став важливим адміністративним, економічним та культурним осередком Лівобережної України. Тут у 1785 р. була заснована єпископська кафедра, з 1785 р. діяла духовна семінарія, з 1789 р. – головне народне училище, розроблялися проекти відкриття університету. У місті гуртувалися громадські діячі, що дозволило О. Оглоблину стверджувати про існування у 1780-х рр. новгород-сіверського патріотичного гуртка автономістів [20, С. 31–32], пошквалилися історико-краєзнавчі студії.

Новгород-Сіверське намісництво як окрема адміністративно-територіальна одиниця проіснувало до 12 грудня 1796 р., коли указом Павла II було скасовано поділ на намісництва, замість яких створювалася Малоросійська губернія [21, с. 213].

Література

1. Полное собрание законов Российской империи с 1649 года (далі – ПСЗ РИ). — СПб., 1830. — Т. XX. — 1054+10 с.
2. Письма Екатерины II к графу Румянцову // Сочинения императрицы Екатерины II. В 3 т. — СПб., 1850. — Т. III. — 306 с.
3. Когут З. Російський централізм і українська автономія: Ліквідація Гетьманщини, 1760 — 1830. — К., 1996. — 317 с.
4. Распоряжение графа П. А. Румянцева по управлению Малороссией (1779 г.) // Черниговские губернские ведомости. — 1888. — № 19. — Часть неофициальная.
5. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАК України), ф. 54, оп. 2, спр. 457, 22 арк.
6. Федоренко П. К. Опис Новгород-Сіверського намісництва (1779–1781 рр.) // Опис Новгород-Сіверського намісництва (1779–1781). — К., 1931. — С. III — XXI.
7. ЦДІАК України. ф. 54, оп. 3, спр. 13813, 348 арк.
8. Там само, ф. 204, оп. 2, спр. 815, 96 арк.
9. ПСЗ РИ. — СПб., 1830. — Т. XXI. — 1086 с.
10. Науково-дослідний відділ рукописів Російської державної бібліотеки. ф. 152, спр. 1121, 139 арк.
11. ЦДІАК України, ф. 54, оп. 3, спр. 13818, 334 арк.
12. Китченко Ф. Открытие Новгород-Северскаго наместничества. — [б.д.] — 31 с.
13. Рігельман О. І. Літописна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків узагалі. — К., 1994. — 768 с.

14. Туркестанов Н. Губернский служебник или список генерал-губернаторам, правителям, поручикам правителя, председателям уголовной и гражданской палат и дворянским предводителям в 47 наместничествах (1777–1796 гг.). — СПб., 1869. — 143 с.
15. ЦДАК України, ф. 736, оп. 1, спр. 8, 162 арк.
16. Там само, ф. 1943, оп. 1, спр. 7, 12 арк.
17. Там само, ф. 1943, оп. 1, спр. 55, 44 арк.
18. Там само, ф. 1943, оп. 1, спр. 132, 17 арк.
19. Воїнов С. Новгород-Сіверський: Нариси історії. — Чернігів, 1999. — 164 с.
20. Винар Л.Р. Про «Людей Старої України» // Мезько-Оглоблин О. Люди Старої України. — Острог-Нью-Йорк, 2000. — С. 22–35.
21. ПСЗ РИ. — СПб., 1830. — Т. XXIV. — 872 с.

Любов Шара

МІСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЧЕРНІГОВО-СІВЕРЩИНИ В КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНИХ РЕФОРМ (80-ті роки XVIII — 90-ті роки XIX ст.)

Чернігово-Сіверщина має цікаву й самобутню, але досить складну історію. Вона була частиною Давньоруської держави, її князі неодноразово посідали київський стіл за часів феодальної роздробленості, за право володіння нею воювали упродовж століть Велике князівство Литовське, Річ Посполита та Московія. Перебуваючи під зверхністю тієї чи іншої держави, Чернігівська земля відчувала на собі наслідки еволюції їхніх політичних систем, соціально-економічних відносин, культури. Проте крізь віки простежується прагнення місцевої громади автономно вирішувати власні проблеми, дбаючи про покращення благоустрою населених пунктів і поліпшення добробуту їхніх мешканців. З цією метою протягом XVII ст. міста Чернігово-Сіверщини здобули магдебурзьке право, що юридично закріпило за ними статус самоврядних одиниць і дозволило відстоювати свої інтереси у рамках чинного законодавства [1, с. 65]. Міста долучилися до європейських традицій місцевого самоврядування, але зберегти їх не змогли. У 1667 р. між Річчю Посполитою та Московською державою було укладено Андрусівську угоду, згідно якої Чернігово-Сіверщина перейшла під зверхність московської корони [2, с. 79]. Відтак її виборне управління трансформувалося відповідно до концепцій політичного розвитку Московії.

На перших порах перебування Чернігово-Сіверської землі у складі Московського царства не привнесло суттєвих коректив у процес функціонування міських органів самоврядування. Упродовж другої половини XVII — першої половини XVIII ст. російські царі підтверджували своїми грамотами засади магдебурзького права. Але спливав час, царат все міцніше почувався на